

HET VOORKOMEN VAN RUITERS (Tringa en Actitis) OOSTELIJK NOORD-BRABANT

Jan van Diermen

1. Inleiding

In dit artikel worden zes soorten behandeld: Zwarte Ruiters, Tureluur, Groenpootruiter, Witgatje, Bosruiter en Oeverloper. De gegevens voor dit artikel zijn verzameld in het kader van het projekt voor winter- en trekvogels van de SOVON en zijn derhalve kwalitatief van aard. In sommige opzichten is deze uitwerking te beschouwen als een voorproefje van de te verschijnen Atlas over de winter- en trekvogels. Maar natuurlijk zullen alleen al vanwege de regionaal kleine verscheidenheid aan biotopen ten opzichte van de landelijke situatie veel minder opmerkingen gemaakt kunnen worden over het verspreidingsbeeld van de verschillende soorten.

De relatief geringe verscheidenheid aan biotopen in Oost-Brabant kan met het volgende worden geïllustreerd. Op basis van de resultaten van het Atlasprojekt voor broedvogels hebben R. Kwak en L. Reijrink (in voorbereiding) een analyse uitgevoerd, die geresulteerd heeft in het onderscheiden van 25 zogenaamde broedvogeldistrikten. Een broedvogeldistrikt is een gebied, dat wat de broedvogels betreft grofweg min of meer homogeen is. Van de 25 distrikten vallen er slechts twee in oostelijk Brabant, te weten het "Brabantse vennendistrikt" en het "Drents-Brabantse zanddistrikt".

Ook zullen in deze bespreking vergelijkingen tussen jaren onderling en een beschouwing van de aantalsopgaven achterwege blijven vanwege onvoldoende materiaal. Anderzijds zal, zowel in figuren als in de tekst, uitgebreider op het geografische aspekt worden ingegaan dan in landelijk verband mogelijk en zinvol zal zijn.

2. Het gebied

2.1. Begrenzing

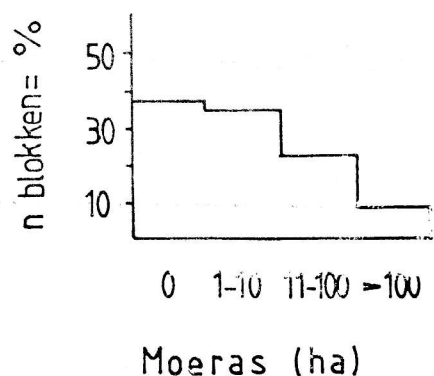
Het tot oostelijk Noord-Brabant, tot distrikt 16 gedoopte gebied, omvat 100 "atlasblokken" van 5 bij 5 km; hiervan liggen er 13 langs de Belgische grens die in oppervlak variëren van 3 tot 21 km². Het gebied wordt globaal begrensd door de lijn Den Bosch-Haps/Cuyck-Neerkant-Someren-Stramproy-Belgische grens tot aan landgoed De Utrecht-Wintelre-Oirschotse Heide-Boxtel-Den Bosch.

Twee voor ruiters interessante Brabantse natuurgebieden, de Kampinasche Heide en de Groote Peel, vallen beide juist buiten het waarnemingsgebied, maar de beschikbare data zijn wel op de kaarten a, b en c verwerkt omdat ze tot de meest bekende Brabantse moerasgebieden behoren en veelvuldig in de Avifauna van Noord-Brabant (Van Erve et al. 1967) genoemd worden.

2.2. Het voorkomen van geschikt biotoop

In 98 van de 100 blokken is stilstaand zoet water te vinden, in 66 moeras (kaart a), maar in ruim de helft van de gevallen in een zeer bescheiden oppervlak kleiner dan 10 ha (figuur 1).

Als de voor ruiters belangrijkste biotopen laten zich onderscheiden:

Figuur 1. Verdeling van oppervlak moeras over de blokken (n = 100, zodat n tevens het % weergeeft).

- natte heide (met slikkige oeverzones van vennen)
- veenmoerassen (Peel)
- kwelmoerassen, al dan niet op breuken (Peelhorst)
- verlandende oude rivierarmen
- slikkige oevers van niet gekanaliseerde beken en rivieren
- vochtige, periodiek natte weidegronden en broeklanden
- oevers van zand- en grindgaten, ontgrondingen en opspuitterreinen
- weteringen en andere rationeel beheerde waterlopen en sloten
- tijdelijk ondergelopen akkerland

Deze biotopen vallen in de genoemde volgorde in steeds mindere mate binnen natuurgebieden en hebben danook een geleidelijk instabieler karakter en wisselvalliger betekenis voor ruiters. Vooral natte weidegebieden en niet gekanaliseerde beken verliezen ten gevolge van cultuurtechnische ingrepen in omvang en betekenis voor broedende (Tureluur) en doortrekkende ruiters.

3. Materiaal en bewerking

De onderzoeksperiode omvat de periode oktober 1978 tot en met september 1983. Op waarnemingsformulieren konden per maand per atlasblok vogels als overtrekkend of als verblijvend worden opgegeven, respectievelijk in de zgn. kolom F en kolom G; aantalsopgaven konden fakultatief (uitsluitend voor verblijvende vogels) in een derde kolom H worden vermeld.

Bij het samenstellen van de verspreidingskaarten werden aantalsopgaven geheel buiten beschouwing gelaten. De kwalitatieve (aan/afwezigheids-) gegevens werden over de vijf jaar van onderzoek gesommeerd. Een soort is als overvliegend (open symbool) aangegeven wanneer hij in het betreffende blok uitsluitend in de F-kolom werd gemeld. Een soort is als verblijvend (gesloten symbool) aangegeven wanneer hij in het betreffende blok tenminste éénmaal in de G-kolom werd gemeld, ongeacht het aantal F-meldingen.

Hoewel tenminste één ruitersoort in principe in ieder blok wel eens aangetroffen kan worden, werden in vier blokken tot nu toe geen ruiters gemeld en in één blok alleen overtrekkende, zodat op kaart b vijf blokken zijn opengebleven. Eerstgenoemde vier blokken zijn duidelijk niet afdoende onderzocht. In twee blokken waarin stilstaand zoet water geheel ontbreekt zijn wel ruiters gezien, echter zowel qua frequentie van voorkomen (op kaart b uitgedrukt in "ruitermaanden") als qua soortenrijkdom (kaart c) in de laagste klassen scorend. In de tekst wordt een stip op de verspreidingskaart aangeduid als melding. Let wel: één melding kan uit een groot aantal waarnemingen uit meerdere jaren bestaan!

4. Algemeen overzicht van de ecologie van de zes ruiters

Dit overzicht is hoofdzakelijk gebaseerd op Cramp & Simmons (1983) en Boere (1976).

4.1. Algemene biotoopeisen en voedselkeuze

Alle zes behandelde soorten leven voornamelijk van ongewerveld dierlijk voedsel. De vogels verzamelen dit in weke bodems, tussen de vegetatie of in het water. De Zwarte Ruiter foerageert in dieper water en zwemt vaker dan de andere ruiters. Ruiters zijn hoofdzakelijk "oogjagers". De Oeverloper zoekt zijn prooi - meest vrijvliegende volwassen insecten - óp de bodem.

De enige eksklusieve zoetwaterliefhebbers in de groep zijn Witgatje en Bosruiter. De Oeverloper heeft eveneens een voorkeur voor zoet water, maar minder uitgesproken dan beide voorgaande soorten. De Zwarte Ruiter is zowel in zoete als in brakke milieus te vinden, terwijl Tureluur en Groenpootruiter het meest marine milieu bevolken. Witgatje en Oeverloper komen zowel langs stromend als stilstaand water voor, wat ten opzichte van de overige, meer aan stilstaand water gebonden, soorten een aanzienlijke verruiming in biotoopkeus betekent.

4.2. Ligging van de broedgebieden en omvang van de Fins-Scandinavische populaties

Alleen de Tureluur komt in het onderzoeksgebied als zekere broedvogel voor. Bosruiter en Oeverloper behoren tot de mogelijke broedvogels. De eerste verdween in de 20-er jaren van deze eeuw als broedvogel uit Brabant (Teixeira 1979), en van de laatste is het zeer lastig een broedgeval vast te stellen. De belangrijkste broedgebieden van deze soorten bevinden zich evenals die van Witgatje, Groenpootruiter en Zwarte Ruiter oostelijk en noordoostelijk van ons land, veelal boven de 55-ste breedtegraad. De meeste ruiters die in Nederland doortrekken, zijn van Fins-Scandinavische oorsprong. Britse Tureluurs, Groenpootruiters en Oeverlopers bereiken zelden ons land.

De omvang van de Fins-Scandinavische broedpopulaties, bij Tureluur inclusief de Duits-Deense populatie, is voor de betreffende soorten als volgt:

Oeverloper	700.000 paar	Groenpootruiter	97.000 paar
Bosruiter	470.000 paar	Witgatje	95.000 paar
Tureluur	103.000 paar	Zwarte Ruiter	45.000 paar

4.3. Broedbiologie

Bij vier van de zes soorten is de broedzorg niet gelijk over de sexen verdeeld. Dit resulteert in een asynchrone trek van verschillende geslachts- en leeftijds-groepen binnen één soort. Bij Zwarte Ruiter en Witgatje verlaten de ^{oo} de broedgebieden zeer vroeg, namelijk na een verblijf van 3-5 weken al in de eerste helft van juni.

Bij Bosruiter en Groenpootruiter blijven de ^{oo} tot eind juni in het broedgebied. Tureluur en Oeverloper kennen een broedzorg ⁺⁺ door beide oudervogels, zodat de trek pas in de loop van juli op gang komt. Alle soorten brengen één broedsel groot per seizoen; bij mislukken volgt meestal een nalegsel, en indien niet, dan wordt het broedgebied verlaten. De meeste legfels bevatten vier eieren, waarvan bij Groenpootruiter, Oeverloper en Tureluur 75-85 % uitkomt, terwijl (bij Groenpootruiter en Tureluur) 32-50 % van de jongen vliegvlug wordt.

4.4. Tijdstip en plaats van de rui

Na de broedtijd vernieuwen de volwassen vogels hun verenkleed. Van vrijwel alle ruitersoorten begint een deel van de populatie de slagpenrui in de zomergebieden. Het verminderde vliegvermogen en de behoefte aan gemakkelijk bereikbaar en kalkrijk voedsel resulteert in het gekonsentreerd voorkomen van pleisterende vogels in optimale biotopen.

Zwarte Ruiters ruien van juni tot in oktober; de $\sigma\sigma$ en mislukte broedvogels zijn ongeveer een maand eerder klaar dan de $\phi\phi$. Veel vogels maken de gehele ruicyclus hier door en de maximale aantallen in het Waddengebied worden in september bereikt.

De kontinentale Tureluurs van West-Europa beginnen hun rui aan de Noordwest-Europese kusten, maar voltooien die in zuidelijker streken. Veel kleinere Tureluurs van de noordelijke kontinentale vorm trekken in juli meteen door naar zuidelijker ruigebieden. IJslandse Tureluurs arriveren in juli in het Waddengebied om er te ruien en grotendeels te overwinteren.

Groenpootruiters ruien in vele gradaties op allerlei plaatsen tussen zomer- en wintergebied. Sommige beginnen hun slagpenrui om die in Afrika te voltooien, terwijl enkele op onze breedte de gehele ruicyclus doormaken.

Witgatjes beginnen hun rui in de zomergebieden en sluiten die af in het wintergebied.

Bosruiters ruien grotendeels in hun winterkwartier, maar een deel begint de slagpenrui aan de Middellandse Zeekusten.

Oeverlopers ruien vrijwel geheel in hun overwinteringsgebied.

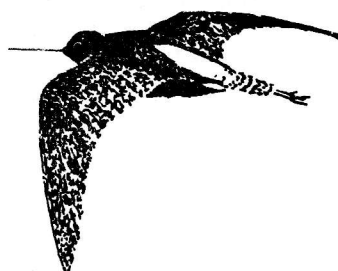
Van soorten die op onze breedtegraad de gehele ruicyclus doormaken is een gelijkmatiger verloop van de najaarstrek te verwachten, terwijl soorten die overwegend zuidelijker ruien in een kortere tijdsruimte zullen passeren.

4.5. Trekwijze en trekrichting

Trek over lange afstanden en in een breed front vindt bij alle ruiters plaats naast trek in etappes met soms stuwing in de kustgebieden (estuaria). Alle soorten trekken veelvuldig 's nachts. Van Tureluur is in juli en augustus langs de kust soms opvallende zuidwaartse avondtrek waargenomen (Camphuysen & Van Dijk 1983), mogelijk als aanloop tot nachtelijke trek.

Jonge Oeverlopers vormen minder vetreserve dan volwassen vogels, zodat zij meer "geneigd" zijn kortere afstanden af te leggen; voor de overige soorten wordt dit niet beschreven.

Vooraf Bosruiters leggen lange-afstandsvluchten af, bijvoorbeeld van Zweden naar het Middellandse Zeegebied (Italië, Camargue).

Langs onze kusten is van Zwarte Ruiter, Tureluur, Groenpootruiter en Oeverloper opvallende noordwaartse trek in mei waargenomen, terwijl de najaarstrek onduidelijk en altijd minder in getalssterkte was (Camphuysen & Van Dijk 1983). De trekrichtingen van Scandinavische en Finse broedvogels zijn overwegend ZW tot ZZW, uitgezonderd Witgatje (ZW-Z) en Bosruiter (ZZW-Z), waarmee de Bosruiter de minst westelijke en tevens minst op ons land gerichte trek vertoont. Oostelijker Russische en Siberische broedvogels trekken over midden Europa, Balkan, Klein-Azie en Azie naar hun overwinteringsgebieden (Afrika, India, ZO-Azie en Australie).

4.6. "Winterhardheid"

De Bosruiter is de enige echte zomervogel; de andere vijf soorten zijn tot in de winter of de gehele winter op onze breedtegraad aan te treffen. Veelal vindt overwintering plaats in brakwatergebieden, het Waddengebied en in het Delta-gebied.

Het talrijkst is de IJslandse Tureluur (*Tringa totanus robusta*), vrijwel uitsluitend langs de kust. Bij vorstinvall in december vinden zuidwaartse vluchten plaats (Camphuysen & Van Dijk 1983). In het binnenland is vooral het Witgatje langs stromende, niet dichtvriezende waterloopjes wintergast, plaatselijk ook op afgelaten viskweekvijvers en andere plekken.

4.7. Herkenbaarheid

Ruiters hebben een markant voorkomen en een expressief geluidenrepertoire, zodat weinig vogels onopgemerkt blijven. 's Nachts - als geluid het enige middel tot waarnemen is - kan met name de Bosruiter aan de aandacht ontsnappen vanwege de nogal onderdrukte roepgeluidjes.

4.8. Samenvatting

Op grond van het hierboven beschrevene zijn globaal de volgende tendenzen te herkennen:

voorkomen van zoet naar zout	B W O Z GT
nabijheid van broedgebied (dichtbij → ver)	T OWB GZ
omvang populatie (groot → klein)	O B T GW Z
verlaten broedgebied (vroeg → laat)	WZ BG OT
lengte van ruiperiode op onze breedte (lang → kort)	ZT W G B O
trek over korte afstanden (veel → weinig)	OWTG Z B
trekrichting ZW-Z (veel → weinig)	TGO Z W B
winterhardheid in binnenland (groot → klein)	W Z O GT B
herkenbaarheid (groot → klein)	(ZTGW O) B

B = Bosruiter
W = Witgatje
O = Oeverloper

Z = Zwarte Ruiter
G = Groenpootruiter
T = Tureluur

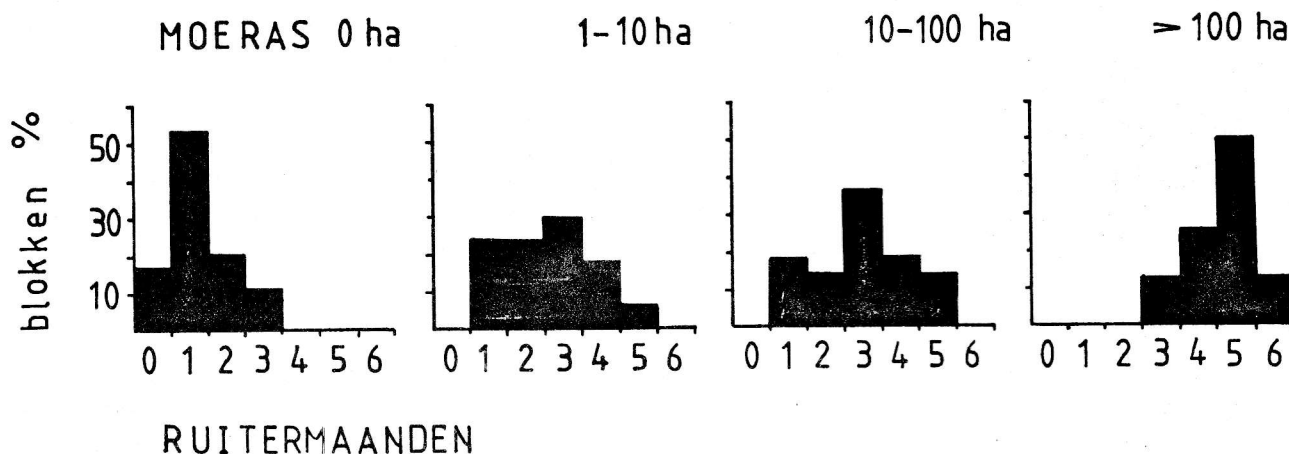
Wanneer al deze factoren even sterk van invloed zouden zijn op het voorkomen van ruiters, dan zou de volgorde naar afnemende presentie als volgt zijn: W O T Z G B. De situatie voor oostelijk Noord-Brabant stemt hiermee vrijwel overeen, met dit verschil dat Groenpootruiter en Zwarte Ruiter van plaats verwisselen. Kennelijk is de geringere populatiegrootte van de Zwarte Ruiter van veel grotere invloed dan bijvoorbeeld het langere ruiverblijf ten opzichte van Groenpootruiters.

5. Resultaten

5.1. Algemene verspreiding

Uit de kaarten b en c blijkt, dat de diverse soorten een zeer ongelijkmatige verspreidingsintensiteit hebben. Door het sommeren van vijf jaar waarnemen zijn de werkelijke verschillen genivelleerd, maar kennelijk is dit methodische neveneffect van ondergeschikt belang.

De relatie tussen moerasoppervlak en het voorkomen van ruiters per blok is nader uitgewerkt in figuur 2.

Figuur 2. De relatie tussen moerasoppervlak en ruiterspresentie per atlasblok. Voor verklaring van "ruitermaanden" zie kaart b.

De blokken met een grotere oppervlakte moeras, vooral die met natte heideterreinen, scoren consequent in de hogere klassen van het aantal ruitersmaanden (figuur 2 en kaart b) en de soortendiversiteitsschaal (kaart c). Ook vallen het stroomgebied van de Dommel bij Liempde-Olland, dat van de Strijper Aa bij Soerendonk en de Peelstreek op.

Bijzonder laag scoren de blokken in het zuidwesten en noordoosten, waar de meer grofzandhoudende bodems nauwelijks moeras of ander geschikt ruitersbiotoop kennen. Het Kempische vennen- en beekdalengebied met de Peel en de lemige bodems van het noordelijk Dommeldal herbergen de belangrijkste ruitersbiotopen.

5.2. Soortbesprekingen

Bij de volgende paragrafen wordt verwezen naar tabel 1, de presentiediagrammen (figuur 3) en de verspreidingskaarten, die - om overeenkomsten en verschillen meer te benadrukken - niet in de systematische volgorde zijn afgedrukt. Tureluur is naast Oeverloper, Zwarte Ruiter naast Groenpootruiter en Witgatje naast Bosruiter afgedrukt.

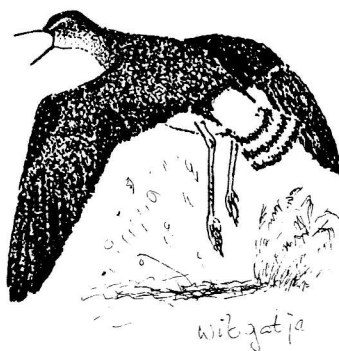
5.2.1. Zwarte Ruiter

De Zwarte Ruiter is een broedvogel van de arktische en subarktische, open tot dun beboste toendra en is afhankelijk van de nabijheid van water.

De eerste Brabantse vogels worden in maart gesignaleerd. De doortrek naar de broedgebieden vindt vrij snel plaats in april en mei (Finse broedvogels arriveren gemiddeld op 4 mei in hun broedgebied). De zeven juni-meldingen kunnen

Tabel 1. Totaal aantal blokken waarin de zes ruitersoorten zijn gemeld.
 Het aandeel blokken met uitsluitend overtrekkend waargenomen vogels is
 zowel absoluut (F n) als in procenten (F %) aangegeven.
 Alle maanden zijn gesommeerd. Sterk afwijkende waarden zijn onderstreept.

Soort	ZwRu	Ture	Groe	Witg	Bosr	Oeve
<u>Aantal blokken</u>						
n (F+G)	42	67	59	84	41	81
F n	6	6	6	4	4	2
F %	<u>14,3</u>	9	10,2	<u>4,8</u>	9,8	<u>2,5</u>
<u>Aantal meldingen</u>						
n (F+G)	125	233	198	405	83	270
F n	14	25	29	22	8	12
F %	11,2	10,7	<u>14,6</u>	<u>5,4</u>	9,6	<u>4,4</u>

betrekking hebben op snel teruggekeerde of op tweedejaars vogels (deze blijven nauwelijks in Afrika en bereiken slechts deels de broedgebieden). In juli arriveren steeds meer vogels en in augustus wordt de "maximale" verspreiding bereikt. De in Oost-Brabant geregistreerde presenties zijn zodanig, dat niet van een echt maximum gesproken kan worden; april, mei, augustus en september zijn in geografisch opzicht nagenoeg gelijk bedield met Zwarte Ruiters. De door Van Erve et al. (1967) vermelde aantalsmaxima in september worden in het besproken materiaal niet teruggevonden als ruimste geografische verspreiding. Oktober en november vormen een nasleep van de eigenlijke doortrek. Van overwintering is geen sprake.

5.2.2. Tureluur

In grote delen van ons land is de Tureluur niet zozeer als ruiter, maar als weidevogel bekend. In zijn aanpassing aan kultuurlandschap onderscheidt de Tureluur zich van andere ruiters. Toch heeft de Tureluur het karakter van een kustvogel behouden.

Kontinentale Tureluurs van onze breedtegraad overwinteren minder zuidelijk (Z-Frankrijk, Iberië, westelijk Middellandse Zeegebied) dan Fins-Scandinavische vogels (westelijk Afrika). Terwijl in maart en april onze broedvogels arriveren, is er in april en mei nog doortrek van noordleijke broedvogels met een langere trekroute. De doortrekpiek langs de Hollandse kust valt eind april - begin mei en in sommige jaren ook nog in de tweede meihelft (Camphuysen en Van Dijk 1983). De juniverspreiding zal grotendeels overeenkomen met die van broedende vogels. In de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Teixeira 1979) worden voor oostelijk Noord-Brabant 37 blokken aangegeven, waarin 13 zeker, 12 waarschijnlijk en 12 mogelijk door Tureluurs werd gebroed (1973-1977). De 30 juni-meldingen van 1979-1983 geven ten opzichte hiervan een daling van 19 %, maar in hoeverre deze overeenstemt met de reële daling is hieruit niet af te leiden (Vermoedelijk is de achteruitgang groter dan 19 %; als alleen blokken met zowel mei- als juni-waarnemingen opgevat worden als broedvogelverspreiding, behoren slechts 25 blokken tot deze categorie; de geografische achteruitgang zou dan 33 % bedragen). Na juni neemt het aantal blokken met Tureluurs gestaag af. De broedvogels verlaten uiterlijk juli hun broedterrein en worden geleidelijk door trekkers vervangen, echter zonder dat de verspreidingsintensiteit van juni nog wordt gevernaard.

De voorkeur voor brakke en zoute milieus, die overigens ook in de broedtijd een grote rol speelt (Beintema & Timmerman 1976), doet zich in de nazomer ook gelden. Dat de nazomerverspreiding achterblijft bij die in het voorjaar moet grotendeels worden toegeschreven aan de aanwezigheid van broedvogels in het voorjaar.

De IJslandse Tureluurs, die in de winter onze kuststreek bevolken, bereiken oostelijk Noord-Brabant niet.

5.2.3. Groenpootruiter

De Groenpootruiter is broedvogel van de 55-ste tot de 70-ste breedtegraad en bewoont de taiga tot in de boreale zone; de soort mijdt kale bergachtige streken en dichte, hoge vegetaties.

De eerste vogels verschijnen in maart, waarna de trek naar de broedgebieden in april en mei, over beide maanden gelijk verdeeld, plaatsvindt (langs de Hollandse kust: eind april tot half mei, Camphuysen & Van Dijk 1983). De zeven juni-waarnemingen hebben vermoedelijk betrekking op overzomerende tweedejaars vogels of op vroeg teruggekeerde (mislukte?) broedvogels.

betrekking hebben op snel teruggekeerde ⁺⁺ of op tweedejaars vogels (deze blijven nauwelijks in Afrika en bereiken slechts deels de broedgebieden). In juli arriveren steeds meer vogels en in augustus wordt de "maximale" verspreiding bereikt. De in Oost-Brabant geregistreerde presenties zijn zodanig, dat niet van een echt maximum gesproken kan worden; april, mei, augustus en september zijn in geografisch opzicht nagenoeg gelijk bedeed met Zwarte Ruiters. De door Van Erve et al. (1967) vermelde aantalsmaxima in september worden in het besproken materiaal niet teruggevonden als ruimste geografische verspreiding. Oktober en november vormen een nasleep van de eigenlijke doortrek. Van overwintering is geen sprake.

5.2.2. Tureluur

In grote delen van ons land is de Tureluur niet zozeer als ruiter, maar als weidevogel bekend. In zijn aanpassing aan kultuurlandschap onderscheidt de Tureluur zich van andere ruiters. Toch heeft de Tureluur het karakter van een kustvogel behouden.

Kontinentale Tureluurs van onze breedtegraad overwinteren minder zuidelijk (Z-Frankrijk, Iberië, westelijk Middellandse Zeegebied) dan Fins-Scandinavische vogels (westelijk Afrika). Terwijl in maart en april onze broedvogels arriveren, is er in april en mei nog doortrek van noordelijke broedvogels met een langere trekroute. De doortrekpiek langs de Hollandse kust valt eind april - begin mei en in sommige jaren ook nog in de tweede meihelft (Camphuysen en Van Dijk 1983). De juniverspreiding zal grotendeels overeenkomen met die van broedende vogels. In de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Teixeira 1979) worden voor oostelijk Noord-Brabant 37 blokken aangegeven, waarin 13 zeker, 12 waarschijnlijk en 12 mogelijk door Tureluurs werd gebroed (1973-1977). De 30 juni-meldingen van 1979-1983 geven ten opzichte hiervan een daling van 19 %, maar in hoeverre deze overeenstemt met de reële daling is hieruit niet af te leiden (Vermoedelijk is de achteruitgang groter dan 19 %; als alleen blokken met zowel mei- als juni-waarnemingen opgevat worden als broedvogelverspreiding, behoren slechts 25 blokken tot deze categorie; de geografische achteruitgang zou dan 33 % bedragen). Na juni neemt het aantal blokken met Tureluurs gestaag af. De broedvogels verlaten uiterlijk juli hun broedterrein en worden geleidelijk door trekkers vervangen, echter zonder dat de verspreidingsintensiteit van juni nog wordt gevernaard.

De voorkeur voor brakke en zoute milieus, die overigens ook in de broedtijd een grote rol speelt (Beintema & Timmerman 1976), doet zich in de nazomer ook gelden. Dat de nazomerverspreiding achterblijft bij die in het voorjaar moet grotendeels worden toegeschreven aan de aanwezigheid van broedvogels in het voorjaar.

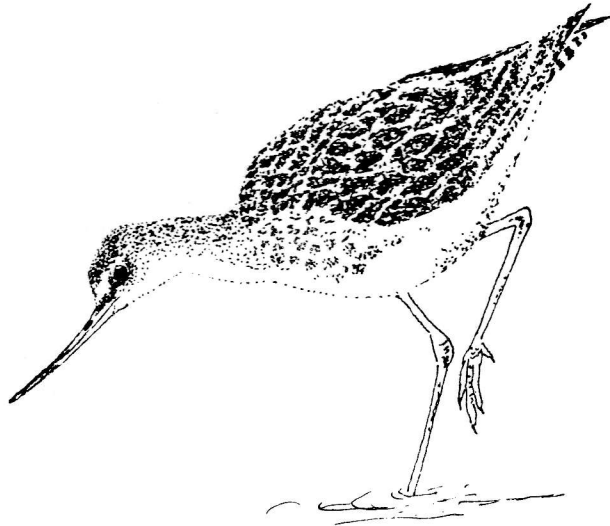
De IJslandse Tureluurs, die in de winter onze kuststreek bevolken, bereiken oostelijk Noord-Brabant niet.

5.2.3. Groenpootruiter

De Groenpootruiter is broedvogel van de 55-ste tot de 70-ste breedtegraad en bewoont de taiga tot in de boreale zone; de soort mijdt kale bergachtige streken en dichte, hoge vegetaties.

De eerste vogels verschijnen in maart, waarna de trek naar de broedgebieden in april en mei, over beide maanden gelijk verdeeld, plaatsvindt (langs de Hollandse kust: eind april tot half mei, Camphuysen & Van Dijk 1983). De zeven juni-waarnemingen hebben vermoedelijk betrekking op overzomerende tweedejaars vogels of op vroeg teruggekeerde (mislukte?) broedvogels.

Najaarstrek en pleisteren bepalen het voorkomen in juli, augustus en september. De hoge score voor augustus, met in 20 % van de blokken uitsluitend overtrekkende vogels, kenmerkt de vroege wegtrek naar zuidelijke gebieden. In vergelijking met de Zwarte Ruiter vallen het relatief kleine aantal juni-meldingen en de minder gelijkmatige najaarspassage op, korresponderend met verschillen in broedbiologie en rui tussen beide soorten. Het aantal oktober-meldingen bedraagt slechts de helft van die uit september en novemberwaarnemingen zijn al zeer uitzonderlijk.

5.2.4. Witgatje

Het Witgatje broedt hoofdzakelijk in de boreale zone tussen de 50-ste en de 65-ste breedtegraad.

Opvallend is het hoge presentiepercentage van Witgatjes het gehele jaar door. Van de zes hier behandelde soorten is het de widest verbreide. Dit hangt in geen geval samen met een grotere Noordwest-Europese broedvogelpopulatie, die qua omvang immers te vergelijken is met die van de Groenpootruiter. De ruime verspreiding moet vooral toegeschreven worden aan de biotoopkeuze van Witgatjes. Het voorkomen langs stromend water, en nog meer het foeragerend en trekkend volgen van waterlopen en beken, brengt Witgatjes op plaatsen waar andere ruiters ontbreken. Het Witgatje toont hierin een overeenkomst met de Oeverloper, die beide soorten ook in de overwinteringsgebieden ten zuiden van de Sahara van de overige ruiters onderscheidt.

Dat na de doortrekpiek in april-mei het aantal juni-meldingen zo hoog is komt door de extreem korte verblijfsduur van oo op de broedplaatsen (3-4 weken!). Begin juni is in Finland al zuidwaartse ++ trek waarneembaar en half juni raken centraal en Noordwest-Europa weer bevolkt met oo -Witgatjes, in juli en augustus gevolgd door ôô en jonge vogels. Aangezien Witgatjes her en der in Europa rui, vindt wegtrek tot ver in oktober plaats en overwinteren is beslist geen uitzondering. Dat januari en februari iets lager scoren dan november en december komt overeen met het normale verloop van vorstperiodes in onze winters.

5.2.5. Bosruiter

De Bosruiter broedt hoofdzakelijk in de naalddhoutzone van de subarktische tot de gematigde zones, noordelijk ook op heuvelachtige toendra en de moerassen van de bossteppezone.

De Bosruiter heeft een zowel in de tijd als in de ruimte beperkt voorkomen. Relatief laat - in april - verschijnt hij en trekt voor een aanzienlijk deel in mei door. Hoewel de Fins-Scandinavische populatie die van vele genus-genoten ruimschoots overtreft, blijft de Bosruiter in voorkomen ver bij de andere ruiters achter. Klaarblijkelijk trekken Bosruiters ook in het voorjaar oostelijker door dan de andere soorten, zoals ook in het najaar Bosruiters de meest zuidwaartse trek vanuit de broedgebieden vertonen. Hierbij wordt Nederland vanzelfsprekend door een groot deel van de populatie oostelijk gepasseerd.

Qua biotoopeisen is de Bosruiter niet te vergelijken met zijn morfologisch meest verwante familielid, het Witgatje. Bosruiters bezoeken ruime slikkige oeverzones van plassen en zijn zelden langs stromend water te vinden.

Tijdens de najaarspassage wordt hier door Bosruiters gefoerageerd en gerust. De rui vindt plaats in het zuiden. Illustratief is de piek in augustus, waarna een konstante afname volgt met nog maar enkele oktobermeldingen.

De minder expressieve roep kan een verlaging van het aantal trekmeldingen veroorzaakt hebben: overtrekkende vogels zijn slechts door een klein aantal waarnemers gesignaleerd.

5.2.6. Oeverloper

De Oeverloper heeft een zeer grote variatie in broedhabitat, van zeeniveau tot in het gebergte en van de mediterrane tot de zuid-arktische breedte.

Na een bescheiden entree in maart zijn april en mei de voorjaarstrekmaanden.

Langs de Hollandse kust worden de meeste in de derde dekade van mei gezien (Camphuysen & Van Dijk 1983). Het grote aantal juni-meldingen duidt op de ligging van ons land binnen het feitelijke broedareaal van de soort. Oeverlopers broeden in Frankrijk met 1000-2000 paar, in Ierland en Engeland niet boven de 50.000 paar en in West-Duitsland 125-250 paar. De 5-10 paar in Nederland vallen hierbij in het niet.

Het broedbiotoop van de Oeverloper strekt zich van rivierdalen tot rotsige bovenlopen in het gebergte (tot 4000 m) uit, met veelal de nadruk op dit laatste, behalve in West-Duitsland (Rheinwald 1982). Markant is in dit verband het foerageren op steenbestortingen van dijken en kribben in ons land.

Het duidelijk tweetoppige presentiediagram toont aan, dat het voorkomen van Oeverlopers voornamelijk bepaald wordt door noordelijke broedvogels die hier in voor- en najaar passeren. Evenals bij het Witgatje is bij de Oeverloper de biotoopkeus (waterlopen) medebepalend voor de ruime verspreiding. Bovendien zijn de Fins-Scandinavische populaties zeer groot en trekken hier, ook al zijn de concentraties zelden groot, zeer veel exemplaren door. De september- en oktobermeldingen hebben veelal betrekking op jonge vogels. Volwassen vogels passeren in juli en augustus, op weg naar zuidelijke ruiplaatsen. Bij een zachte herfst zijn soms tot in december Oeverlopers aan te treffen.

6. Samenvatting

Het voorkomen van zes ruitersoorten in oostelijk Noord-Brabant wordt beschreven aan de hand van waarnemingen, die verzameld werden in het kader van het Atlas-project voor Winter- en Trekvogels van de SOVON in de jaren 1978-1983.

De nadruk ligt hierbij op de geografische spreiding van maand tot maand. Voor de verschillende soorten worden verbanden gelegd tussen voorkomen en biotoopeisen, broedgebied, broedbiologie en rui- en trekgedrag.

De twee soorten met de ruimste biotoopkeuze, Witgatje en Oeverloper, hebben dienovereenkomstig de ruimste verspreiding, gevolgd door de Tureluur die hier in de zomermaanden als broedvogel verblijft, zij het in afnemende mate. Lager scoren Groenpootruiter en Zwarte Ruiter waarvan de eerste veelvuldig doortrekt en de tweede ook langdurig op onze breedte ruit, maar minder talrijk is.

Het meest beperkt komt de Bosruiter voor, voornamelijk vanwege oostelijker trekbewegingen en een beperkte biotoopkeuze.

Op kaarten zijn verspreidingsintensiteit, soortenrijkdom en maandelijkse verspreiding per soort weergegeven. In staafdiagrammen is de maandelijkse omvang van de verspreiding voor de zes soorten naast elkaar weergegeven ter vergelijking van de verschillende jaarcycli.

Literatuur

- Beintema, A.J. & A. Timmerman Azn. 1976. De Tureluur als zoutliefhebber. Vogeljaar 24: 17-21.
- Boere, G.C. 1976. The significance of the Dutch Waddenzee in the annual life cycle of arctic, subarctic and boreal waders. Part 1: the function as moulting area. Ardea 64: 210-291.
- Camphuysen, C.J. & J. van Dijk 1983. Zee- en kustvogels langs de Nederlandse kust, 1974-1979. Limosa 56: 81-230.
- Cramp, S. & K.E.L. Simmons 1983. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Oxford Univ. Press.
- Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- Rheinwald, G. 1982. Brutvogelatlas der Bundesrepublik Deutschland, Kartierung 1980. DDA, Bonn.
- Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.

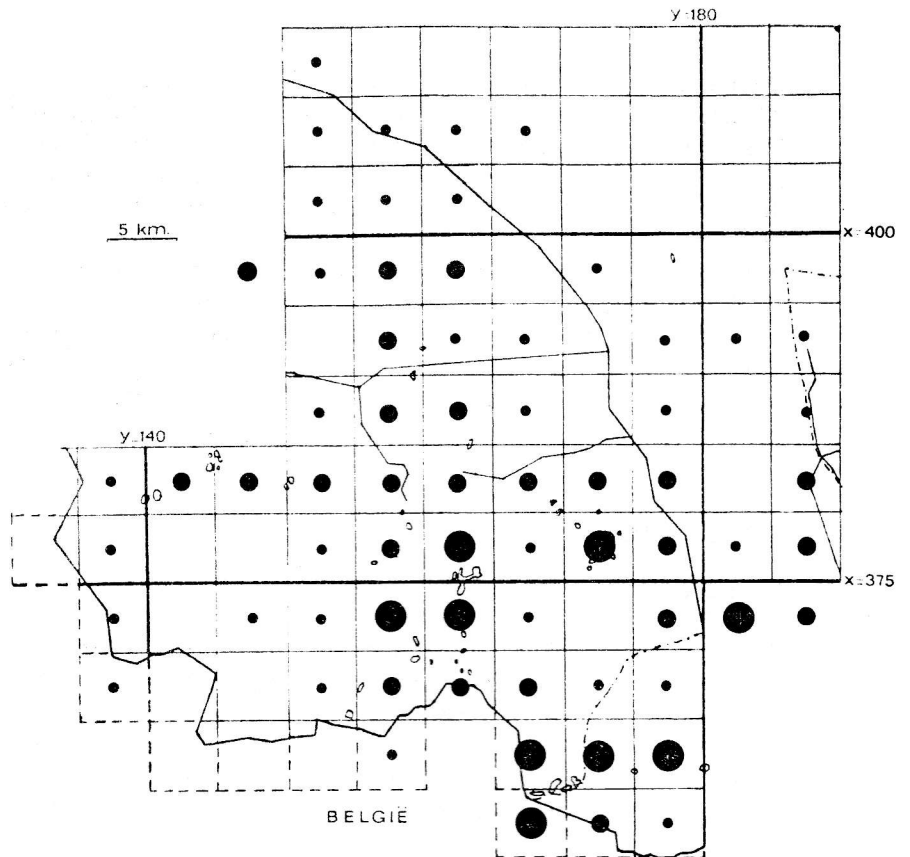
Adres: Postbus 460, 5460 AL Veghel.

KAART a

MOERASOPPENVLAK

- > 100 ha
- 10-100 ha
- 1 - 10 ha
- 0 ha

(Gewijsigd naar Teixeira 1979)

KAART b

RUITERMAANDEN ^{o)}

geen waarneming

- 1 - 5
- 6 - 10
- 11 - 20
- 21 - 30
- 31 - 40
- 41 - 50

^{o)} noot, verklaring van de term

Ruitermaanden :

het voor de 6 soorten gesommeerde
aantal maanden dat ruiters in een
blok werden gezien. (alleen verblijvende vogels)

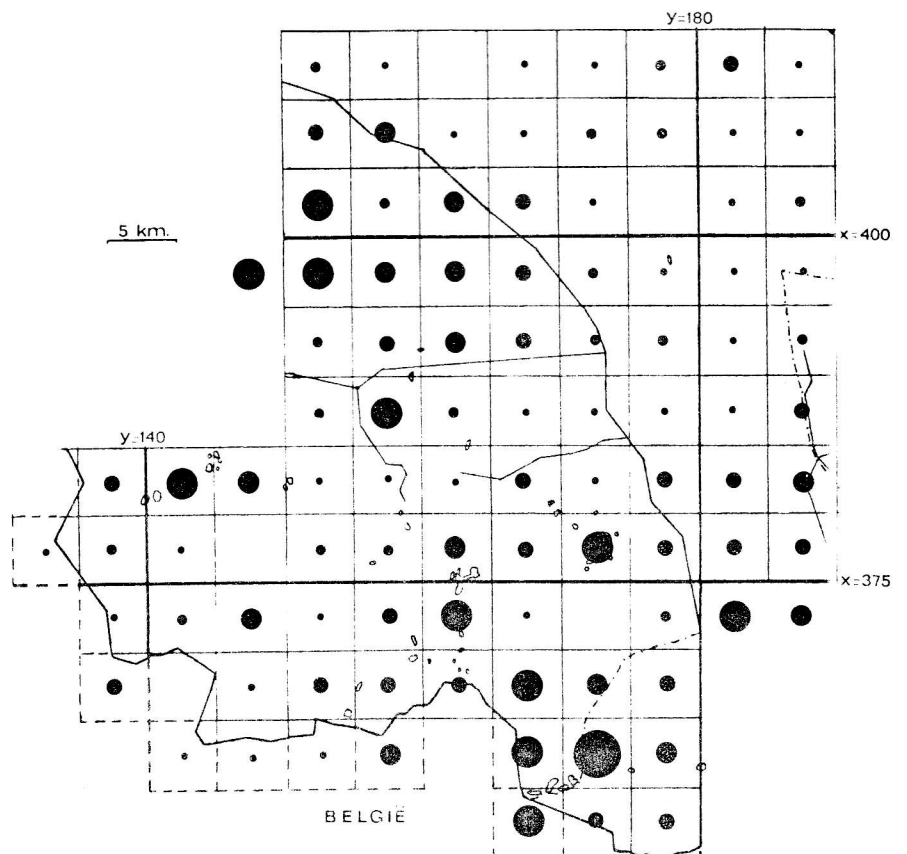
Theoretisch maximum : 72

(6 soorten in 12 maanden)

Reëel maximum : 56

(Zwarte ruiter, Tureluur en Groen-
postruiter in 9 maanden, Witgatje in
12 maanden, Rosruiter in 7 maanden
en Ieverloper in 10 maanden)

Actueel maximum : 48 (in blok 57-37)

KAART C

SOORTENRIJKDOM °)

• 1 van de 6 kuitersoorten waargenomen

• 2 " " " " "

• 3 " " " " "

• 4 " " " " "

• 5 " " " " "

• 6 " " " " "

°) Verblijvende vogels

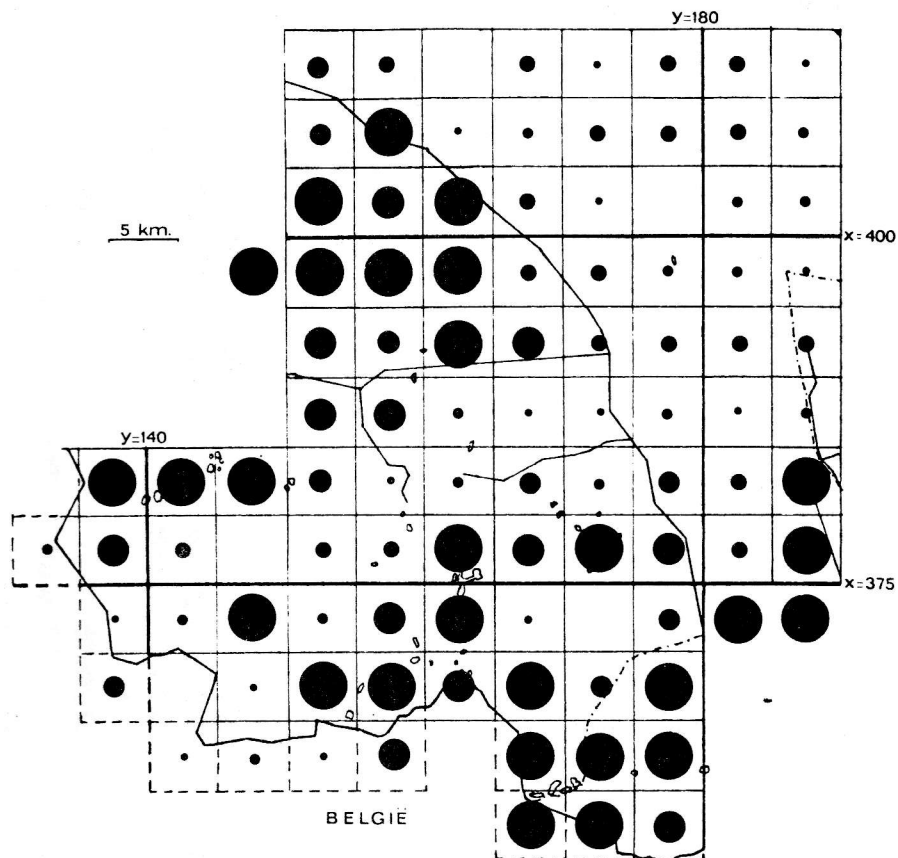
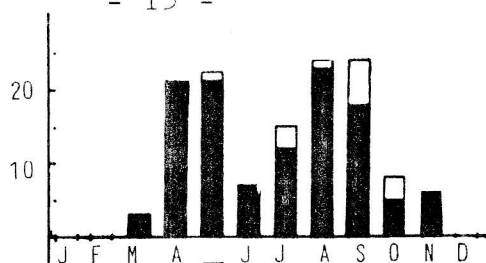

Fig. 1 : presentiediagrammen

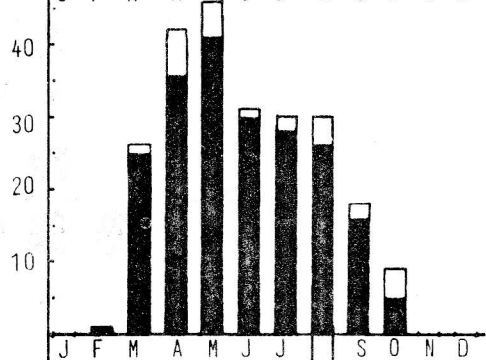
- 15 -

1 ZWARTE RUITER - *Tringa erythropus*

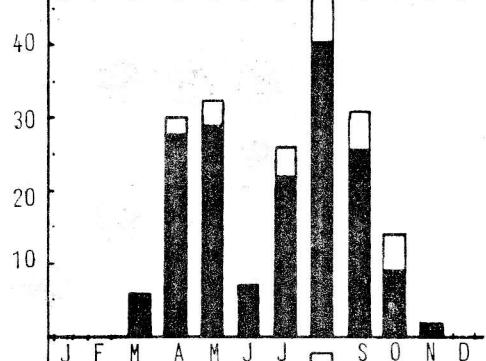
% BLOKKEN - AANTAL BLOKKEN

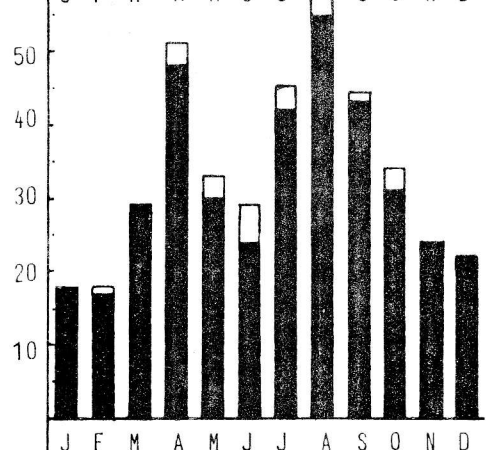
2 TURELUUR - *Tringa totanus*

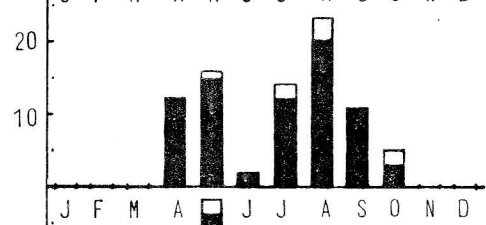
3 GROENPOOTRUITER - *Tringa nebularia*

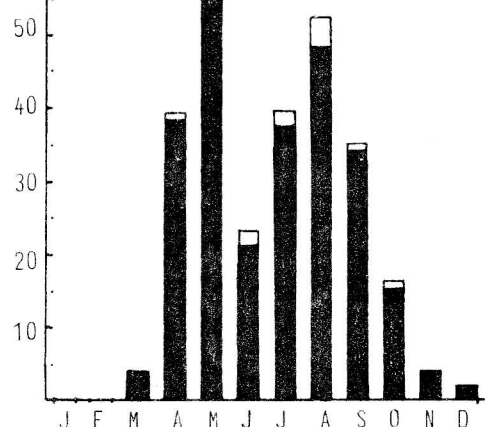
4 WITGATJE - *Tringa ochropus*

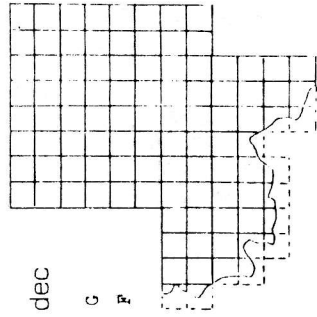
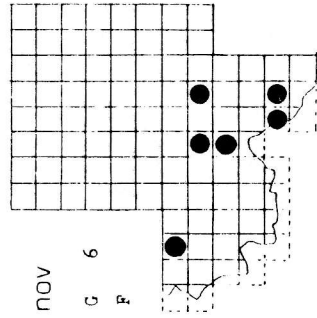
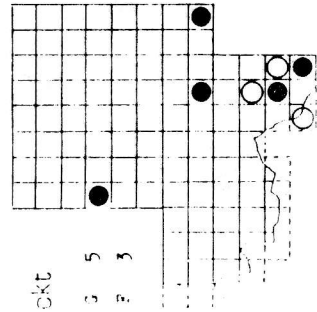
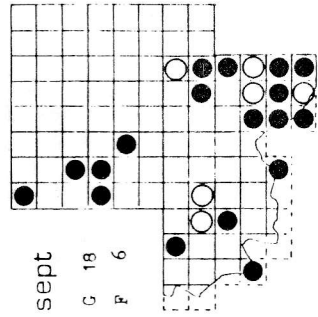
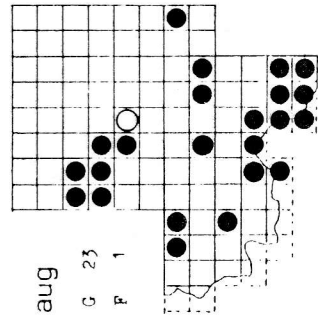
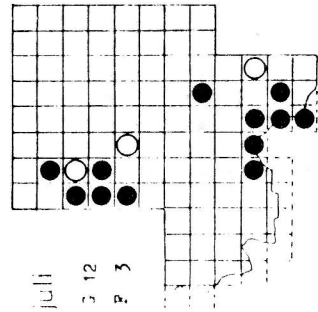
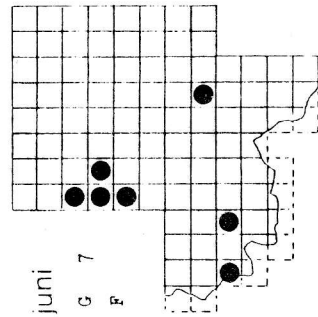
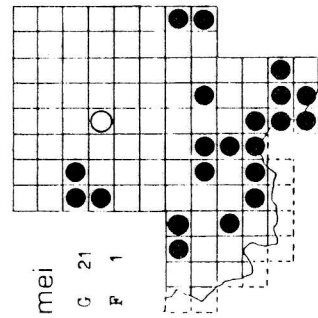
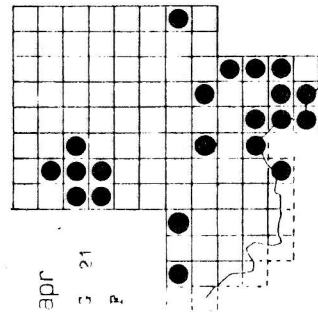
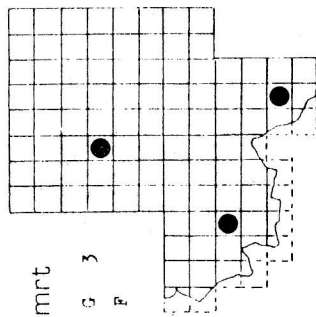
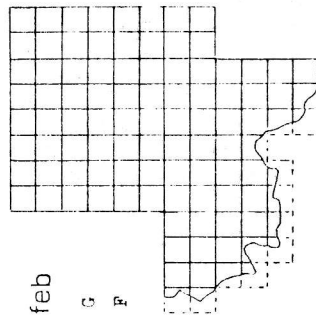
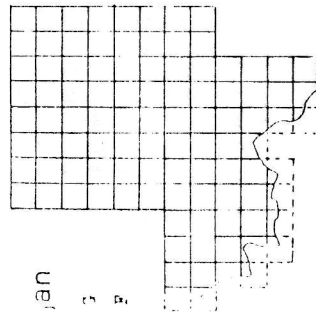
5 BOSRUITER - *Tringa glareola*

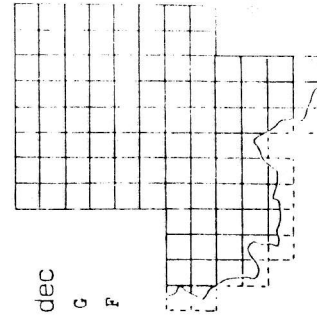
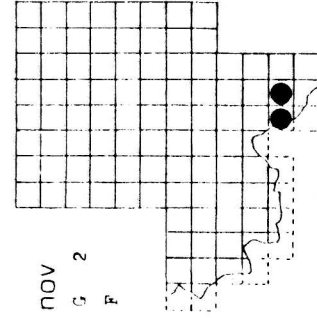
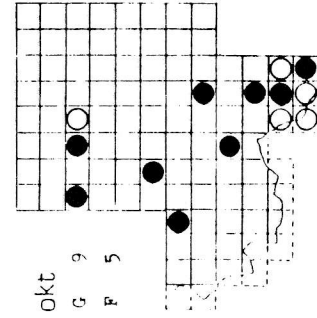
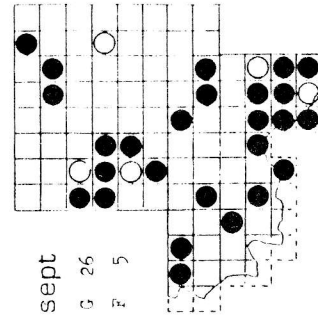
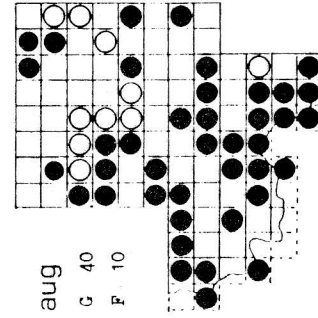
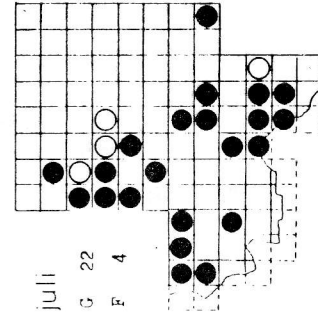
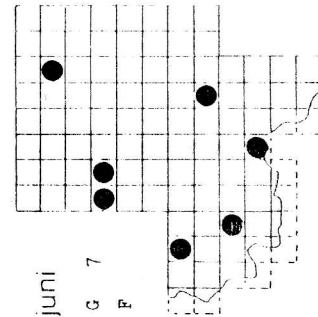
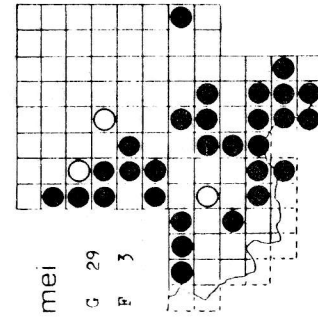
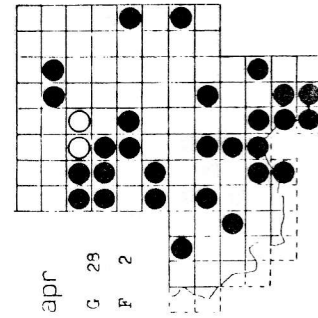
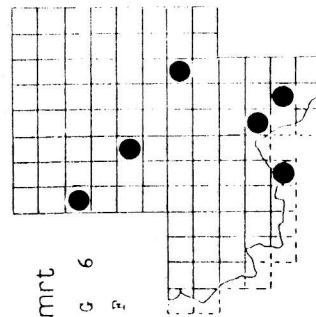
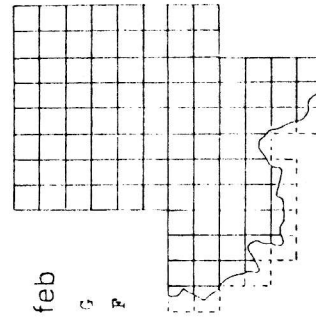
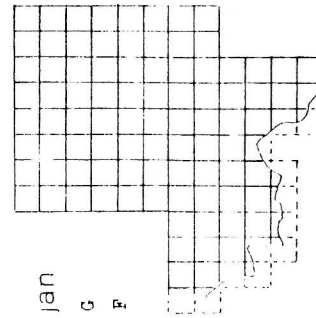
6 OEVERLOPER - *Actitis hypoleucos*

1 ZWARTLE KUIJER - Tringa erythropus

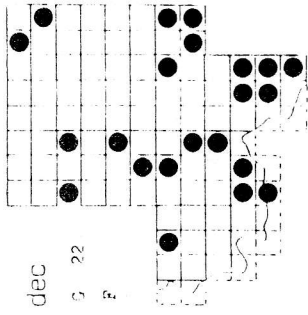
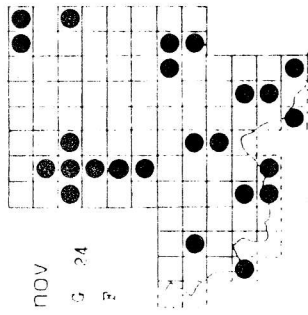
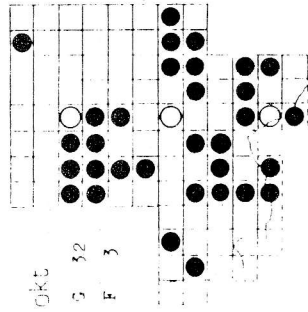
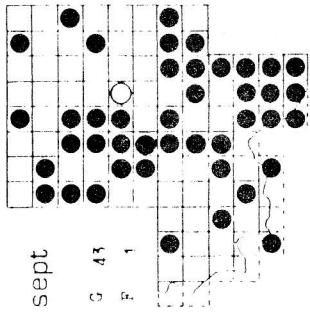
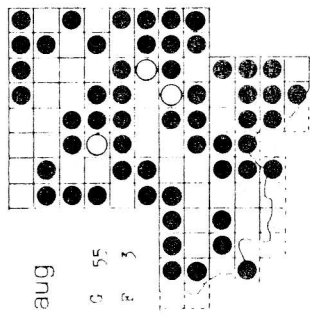
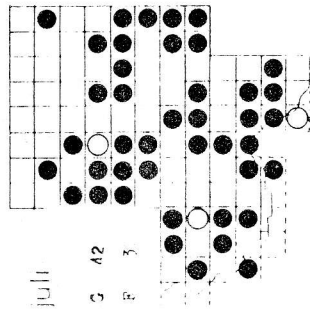
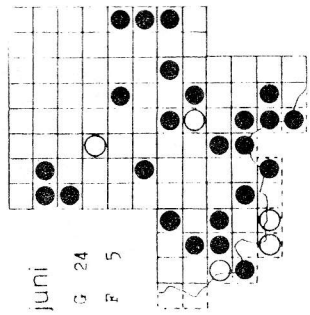
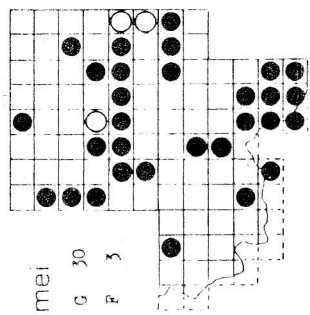
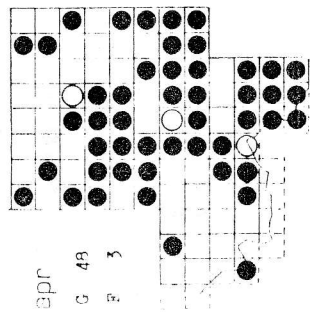
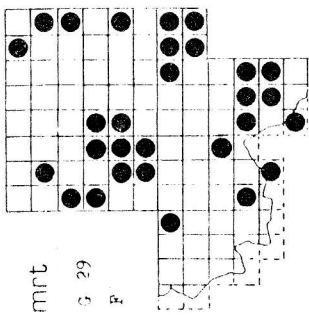
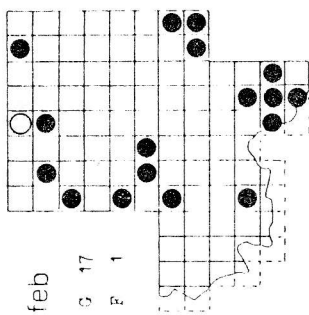
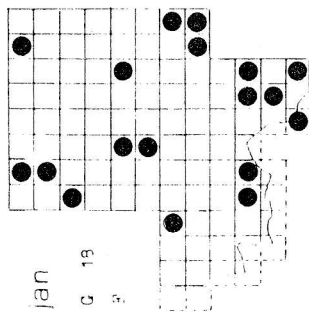
3 GROENPOOTRUITER

- Tringa nebularia

4 WITGATJE -

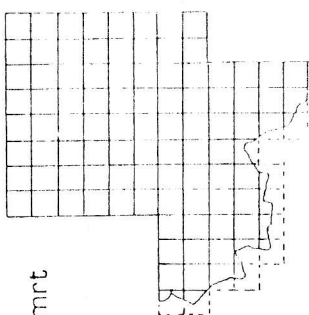
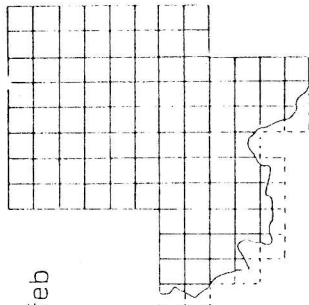
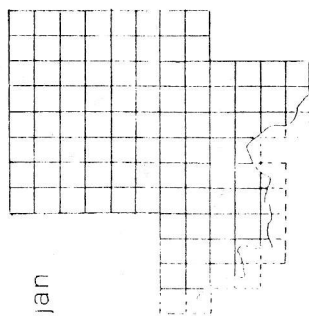
Tringa ochropus

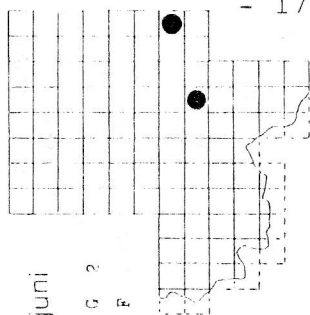
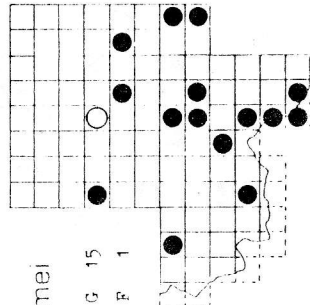
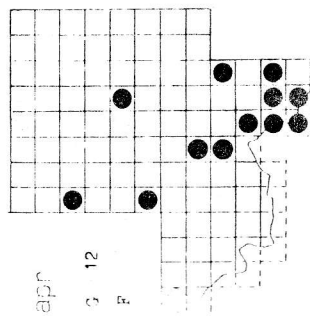
5 BOSRUITER

- Tringa glareola

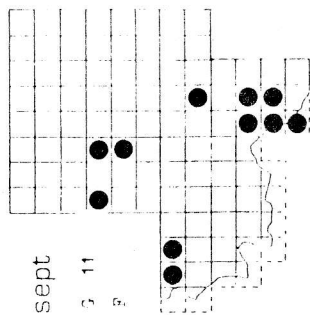
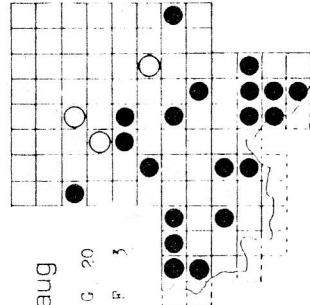
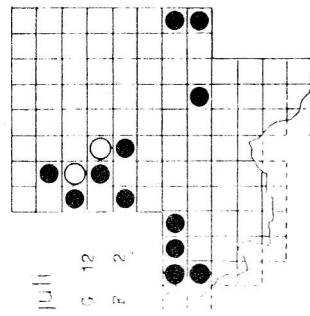
jan

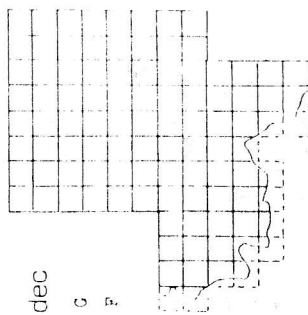
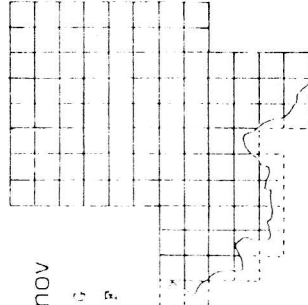
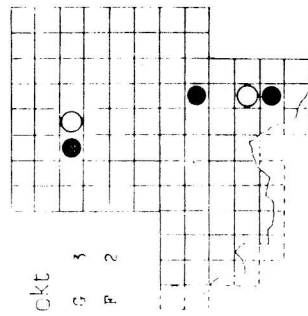
apr

juli

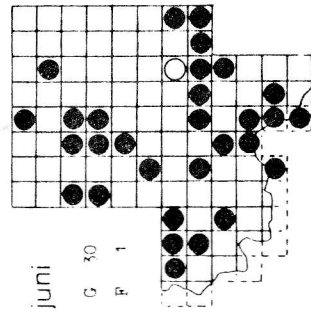
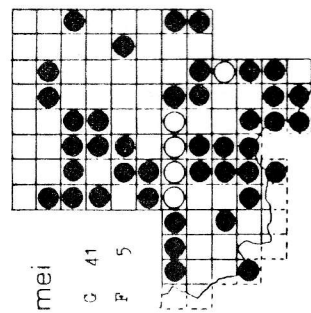
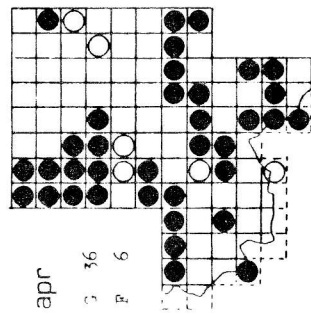
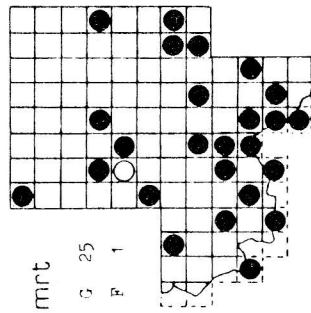
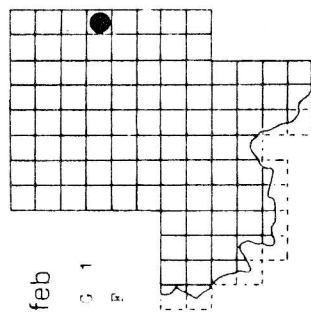
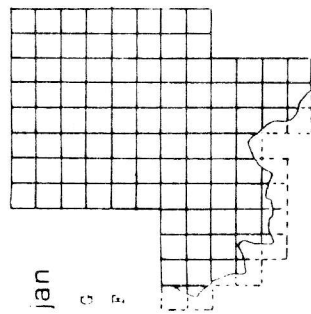

okt

2 TURELUUR

- Tringa totanus

6 OEVERLOPER

- Actitis hypoleucos

